2. Гаффарова Ш. “Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили”да хотин-қизлар ҳуқуқлари ҳимояси масалалари. Юридик фанлар ахборотномаси. Вестник юридических наук – Review of law sciences. 8-б.
3. Гендерная экспертиза учебников общеобразовательных школ Узбекистана. Отчет. Рук. Алимджанова Д.А. Проект «Basic Education Textbook Development». Азиатский банк развития. The British Council, 2001.
4. Қаранг.: Шабурова О.В.Гендер. //Современный философский словарь под ред. В.Е.Кемерова. –Минск: «Панпринт», 1998. -С.183.
5. Гидденс Э. Социология. -Т.: «Шарқ», 2002. 185-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада Ўзбекистонда гендер тенглиги ва аёлларнинг ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш, хусусан, аёлларга қарорлар қабул қилишда иштирок этиш, меҳнат бозорида рақобатбардошликни ошириш ва гендер асосидаги зўравонликка биргаликда қарши курашиш бўйича мажбуриятларни амалга оширишни қўллаб-қувватлаш тобора устувор аҳамият касб этиши ҳамда Хотин-қизлар меҳнат органларида рўйхатга олинганлар, иш қидираётганлар орасида ва умумтаълим мактабларини, касб-ҳунар ўқув юртлари ва олий ўқув юртларини тугатганидан сўнг ишга жойлашмаганлар орасида кўпчиликни ташкил этиши ҳақида фикр билдирилади.

РЕЗЮМЕ

В этой статье подчеркивается растущее значение поддержки гендерного равенства и расширения прав и возможностей женщин в Узбекистане, в частности его приверженность участию женщин в принятии решений, конкурентоспособности на рынке труда и совместной борьбе с гендерным насилием и что женщины составляют большинство среди тех, кто зарегистрирован в органах по труду, среди тех, кто ищет работу, и среди тех, кто не трудоустроен после окончания средних школ, профессионально-технических училищ и университетов.

SUMMARY

This article highlights the growing importance of supporting gender equality and women's empowerment in Uzbekistan, in particular its commitment to women's participation in decision-making, labor market competitiveness, and the joint fight against gender-based violence. and that women constitute the majority among those registered with the labor authorities, among those looking for work, and among those who are not employed after graduating from secondary schools, vocational schools and universities.

САЙФ УЗ – ЗАФАР НАВБАХАРИЙДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСЛАРЫ («ДУРР УЛ- МАЖОЛИС» ШЫҒАРМАСЫ МЫСАЛЫНДА)

З.Б.Есназарова – *тарийх илимлериниң кандидаты*
Э.Нәўбетуллаева – *ассистент оқытыўшы*
А.Утемисов – *ассистент оқытыўшы*
Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: дур, мажолис, ахлоқ, ор- номус, виждон, Зардушт, Худойи таоло, Қуръон.
Ключевые слова: жемчужина, беседа, этика, совесть, Заратуштра, бог, Коран.
Key words: pear, conversation, ethics, conscience, Zarathustra, God, Koran.

Тарийхқа нәзер таслайтуғын болсақ, ата-бабаларымыздан бизге жетип келген жоқары руўхый қәдириятларымыз үлкен мәдений–ағартыўшылық бүгинги күнде тәкирарланбайтуғын бийбаҳа байлығымыз десек қәтелеспеймиз. Ата-бабаларымыздың бай мийрасы, олардың миллий ҳәм адамгершиликли идеяларын бизиң шығыс тәрбиясындағы роли өзине тән дәстүрге кирген, миллий ойлаўымыздың тийкарына айланған. Демек, жәмийет раўажланыўындағы ҳәр қандай өзгерислер, жаңалықлар, әсиресе, адамзат раўажланыўына үлкен түртки беретуғын процесслер, ашылыўлар өз-өзинен пайда бола бермейди. Буның ушын ең дәслеп әсирлерден киятырған дәстүрлер, тийисли шәрт-шәраятлар логикалық мектеп, мәдений-руўхый мийрас, орталық болыўы керек.

“Мажилислер дурданасы” шығармасы Сайфу уз-Зафар Навбахарий тәрепинен жазылған болып, Шығыста кең тарқалған. Қол жазба қолдан-қолға өтип адамлар сүйип оқыйтуғын тарийхый-философиялық шығармалардан бири. Өзбекстан Республикасы ИА Шығыстаныўшылық институтында қол жазбалар фондында оның түрли дәўирлерде көширилген 15 ке жақын парсы тилинде қол жазбалары сақланбақта. Бул шығарма Қазан қаласында 1887, 1898, 1905, 1909, 1910-жылларда көплеген нусқада баспадан шыққан.

Бул белгили шығарма парсы тилинде жазылған ҳәм 33 баптан ибарат. Шығарманың мазмуны тийкарынан, этика философиясына бағышланған болып, түрли гүрриңлер арқалы инсанлардың ҳүжданлы, ҳадал болыўға, биреўдиң ҳақысын жемеўге, сақыйлыққа, адамгершиликке, әсиресе, ата-ананы қатты ҳүрмет етиўге шақырады. Гүрриңлердиң мазмунына итибар беретуғын болсақ, Қуран аятлары ҳәм ҳадислер менен беккемленип, дәлийлленип барады. Соны да атап өтиўмиз керек, шығармада гүрриңлер өтмиштеги пайғамбарлардың ибратлы турмыслары, Мухаммед пайғамбар, Абу Бакир, Сиддиқ, Омар, Оспан ҳәм Алий, олардан кейинги өткен белгили тассаўып шайыхлары, сол дәўирдиң белгили ойшылларының үлгили турмысы ҳаққында баян етилген. Усы көз-қарастан алып қарағанымызда этика философиясы тараўында Сайф уз –Зафар Навбахарийдиң инсан ҳәм оның жәмийетте тутқан орнына итибар берген. Демек, Навбахарийдиң тийкарғы идеяларының бас принципи – инсанлардың әдеплилик философиясының тийкарғы категориялары болған, ар-намыс, қәдир-қымбат адамды тәрбиялаўда үлкен әҳмийетке ийе болған этиканың ҳәм мораллық сананың тийкарғы категорияларын алып қарайды. Мазмуны бойынша бир-бирине жақын болған бул түсиниклер адамның қәдир-қымбатын, жәмийеттиң адамға қатнасын ашып көрсетеди, адамның әдеп-икрамлылық баҳалылығын билдириў хызметин атқарады.

Бул ҳаққында Навбахарий былай жазған еди: «Ата-ананы шад етиўдиң пазыйлетлери ҳаққындағы баянламасында бир жигит анасының хызметин қойып, Каъба зийратына бармақшы болады, қарақшылар жолда оның қол, аяғын кесип, жолдың үстине таслап кетеди. Бул жағдай Байтул-Шарапатлы муаззиниң (азан айтыўшы) түсине киреди, түсинде биреў:

- Тур, пәлен жерге барып, бир майып жигитти тап, оның аҳўалы аўыр! – деди. Муаззин жигитти излеп тапты ҳәм оннан:

- Неге бул жағдайға түстиң? – деп сорады.

- Анамның хызметин етиўдиң орнына Каъбаға кетип едим, сол себепли бундай бәлеге тап болдым! – деди ол.

Анасының хызметин етпей, Каъбаға кеткен адамның аҳўалы сол болса, анасын наразы қылған адамның ҳалына не айтыў мүмкин, аҳўалы не болады!

Жигит:

- Қудай тааланың разылығы ушын мени анамның алдына жеткизиң, анамнан кеширим сорап, қол-аяғым жоқ болса да, кеўлин алып разы етейин,- деди.

Ол жигитти алып, анасының алдына алып келеди. Бангоҳ, үй ишинде анасының:

- Илайым, перзентлеримниң аҳўалы Арабияда не

кешип атыр билмеймен, Алла-тала баламды маған қайтар, сонда мениң кеўлим тыныш болады,-деп сөйлеп атырған даўысын еситти. Жигит тақатсызланып есикти қақты. Анасы есикти қағып атырған ким екен, бәлким ғәрийп перзентимниң хабарын алып келген болса,- деп, тез үйинен шығады. Қараса, бир ғәрийп киси отырыпты. Оған деди:

- Әй мүсәпир, ашпысаң, нан берейинбе?

Жигит:

- Нанды? Қалай нан алайын, қолларым жоқ! – деди.

Анасы бул сөзди еситип:

- Әй жигит, қаяқтан киятырсаң? Даўысың баламдикине уқсайды! – деп, жүгирип кирип, үйден шыра алып шығады. Қараса, мүсәпир тап оның баласына уқсайды!

Ҳаял жылап, деди:

- Бир балам бар еди, Каъбаға кеткен еди, бийазар пақыр еди, сен тап мениң перзентиме уқсайды екенсең!

Жигит бийтақат болып:

- Әй ана, айтып отырған перзентиң менғо! – деди.

Кемпир бул сөзди еситиўи менен есинен танып жығылды. Бир аздан кейин өзине келди.:

-Қудайым, перзентиме әдеп бердиң, енди оны өлтирме! – деп Қудайға өтиниш етти.

Демек, ата-ананы разы етиў ең жоқарғы адамгершиликли ис екенлиги көрсетиледи. Әлқысса, бир күни Саййид алам яки Мухаммад алайҳис салам гөристанлықта жүрген еди. Бир гөрден: «Астымда от үстимде от, оң жағымда от, шеп тәрепимде от!» деген даўысты еситти. Пайғамбар алайҳис салом Мәкка қаласына хабар берип ҳәр ким өзине тийисли гөр алдына келди. Бираздан кейин бир кемпир гөрдиң қасына келип отырды .

Пайғамбар алайҳиссалам кемпирден:

Кемпир:

- Перзентим, бирақ мен бундай улдан бийзарман,- деди.

Пайғамбар алайҳиссалам:

- Оннан неге разы емессең? – деп сорады.

Кемпир деди:

- Соның ушын - мениң кеўилимди аўыртқан.

Пайғамбар алайҳиссалам:

- Әй Қудай, ҳижабты көтер, баласының жағдайын көрсин!,-деди.

Усы ўақытта хижаб көтерилди. Анасы баласының гөри от пенен толтырылғанын көрди. Перзенти от ишинде күйетуғын еди. Ана гөр толы оттан баласын көрип, бийҳуш болып жығылады. Бираз сааттан соң есине келип, деди:

- Қудай, бенде мен перзентимнен разыман, өз камалы қарамың менен оннан разы бол!

Ол бул сөзлерди айтып тамам қылмай турып, улы азаптан азат болды [1].

Усы көзқарастан алып қарағанда, ата-ананы ҳүрмет етпек ҳәр бир инсанның парызы екенлиги өз-өзинен көринип турыпты. Навбахроийдиң гүрриңлерин изертлей отырып, тийкарынан избе-из түрде адамгершилик қәсийеттиң өзлигинен емес, басқа әдеп-икрамлылық категориялары менен өз-ара байланыслы деген жуўмаққа келемиз. Бул жағдайды уйымластырыўшы ар-намыс, ҳүждан алып қаралады. Тарийхта түрли типтеги адамлар өз ислерин «ар-уятымыз бойынша ҳәрекет еттик» деп түсиндиреди. Конфуций менен Сократ, Заратуштра менен Платон, Ийса менен Мухаммед адамларды руўхыйлыққа, ар-уят пенен ҳүждан сестине қулақ салыўға шақырса, инкивизиторлар менен тиранлар, фашистлер менен террористлер ҳәр сапар өз ар-уят бойынша ҳәрекет еттик, деп есаплайды [2]. Егер адамның ар-намысы, ҳүжданы оқылса, адам негизги қумарлықтан бас тартады ҳәм ол жақсы ислерди жақсы көреди [3].

Ҳүждан - бул жеке адамның жәмийет алдындағы миннети ҳәм жуўапкершилигин субъектив түсинип жетиўи. Ҳүждан да басқа айырым бир мораллық категориялар сыяқлы баҳалаў белгисине ийе. Бирақ бул баҳалаў ҳеш қашан объектке қаратылмаған, ол субъекттиң ис-ҳәрекетлерин баҳалайды, яғный онда субъект өзи ушын ишки объект ўазыйпасын өтейди. Көпшилик жағдайда ҳүждан түсинигиниң орнында ийман түсинигин ушыратыў мүмкин. Ийман тийкарында диний түсиник. Демек, Навбахорийдиң көплеген гүрриңлери бундай мораллық тийкарлардың әҳмийетин турмыс әпсана мысалында түсиндирип бериўге ҳәрекет еткен. Әпиўайылық оның әдиллиги бойынша кәраматлы қәсийет. Ол биринши адамның пайда болыўы ҳаққында гүрриңинде адамның мәнисин ашып көрсетеди. Усы шығармада Навбахорий «Мен бир барлықты. тиришиликти пайда етпекшимен, ол алдымдағы ең жақын адамларымнан болады, және оның зүриядынан бенделер жаратаман, олар мени дос деп түсинеди. Мен өзимниң камалы- қудиретим менен оларды бахытлы етемен, - деп «юҳиббуҳум ва юҳиббунаҳу» яки оларды жақсы көреди, оны да жақсы көреди деген мәнисте айтқан [4:9]. Бунда тийкарынан әдептиң негизги категорияларынан бири бахыт мәселесине итибар берген, жеке адамның өмирди, өзиниң жасап турған орталығын қабыллаў, адамның физикалық күшлердиң, денсаўлықтың толысыўын сезиў, өз мақсетине жетискенликтен қанаатланыўшылық, адам искерлигине исеним, мийнеттеги дөретиўшилик, руўхланыўшылық ҳәм мийнеттиң нәтийжелерин мақтаныш етиў, адамның перзентлик, аналық, әкелик сезимлерин, сондай-ақ дослықтың, муҳаббаттың, қуўанышларын түсинип жетисиўи алып қаралады.

“Дурр ул-мажолис” (мәжилислер дурданасы) жүдә қызықлы гүрриң әпсаналы ўақыя негизинде әпиўайы тилде жазылғаны менен ондағы ўақыялар ҳүждан, ийман, исеним, опадарлық ҳәм садықлық, ар-намыс, адамгершилик, меҳир-муҳаббат сыяқлы этикалық машқала сыпатында белгили. Шығармада ҳәзирти Луқманның өз улына еткен нәсийҳатлары баянында былай дейди: Әй балам, пәленше деген саўдагер меннен товар алған еди, барып алып кел. Кетиўиңнен алдын дәслеп саған төрт нәсият айтайын, буларды ҳасла умытпа. Бириншиден, қаладан шыққанда бир жақсы адамға жолдас боласаң, ол инсан не десе соны қыласаң. Екиншиден, мийўели теректиң астында ҳеш қашан жатпа. Үшишиден, саўдагердиң қаласына киргенде саўдагерге қарсылық етпейсең. Төртиншиден, сәҳибжамал ҳаялға ашық болмайсаң ҳәм жақынлық етпегейсең [4:163].

Бунда тийкарынан, ата-ананың улына еткен нәсияты ҳәмме ўақыт әдеп-икрамалылық қағыйда екени көринип турыпты. Ҳәзирги дәўирде де жасларды тәрбиялаўда мәҳәлле ҳәм ата-ананың ролиниң үлкен екенлиги турмыслық жағдайды алып қарағанда әҳмийетли. Шығармада иймансызлық, намыссызлық, ҳүждансызлық түсиниклерине жақын гүрриңлер сөз етиледи. Мысалы, “Сақый ер ҳәм бақыл ҳаял ҳаққында гүрриңлер” т.б. гүрриңлерде ар-намыс, намыссызлық, ҳуждан ҳәм ҳүждансызлық ҳаққында баян етиледи. Ҳүждансызлық барлық әдепсизликлердиң жынаятшылықтың болыўының себепшиси сыпатында қараўға болады. Жуўмақлап айтқанда, “Дурр ул-мажолис” шығармасы ҳәзирги дәўирде жасларды тәрбиялаўды ҳәм жәмийеттиң руўхый турмысы ушын айрықша әҳмийетке ийе шығармалардан бири болып табылады.

Әдебиятлар

1. Навбахорий. 62,64-б.
2. Базарбаев Ж. Әдеп филсофиясы. –Нөкис: «Қарақалпақстан» 2010, 102-б.

3. Нардаев А.У. Проблемы духовного совершенствования в сборнике «Дурр ул - Мажолис» (жемчужины беседы) Сайфул-Зафара Навбахорий. Авторефрет дисс. -Т.: 1997, 14-б.
4. Сайф ул-Зафар Навбаҳорий. Дурр ул-мажолис. -Т.: 1991. 9-б.

РЕЗЮМЕ

Мақола «Дурр ул-мажолис» асари мисолида ёзилган, бунда асосан виждон, имон-эътиқод, вафо ва садоқат, ҳаё ва тақво, инсонпарварлик, меҳр муҳаббат, эзгулик каби умумбашарий ахлоқий меъёрлар таҳлил қилинган.

РЕЗЮМЕ

Статья построена на примере «Жемчужина беседы», в котором в основном анализируются общечеловеческие нравственные нормы, такие как совесть, вера, верность, преданность, скромность, благочестие, человеколюбие, сострадание, любовь и доброта.

SUMMARY

The article is based on the example of «Pearl of Conversation», which mainly analyzes universal human moral norms, such as conscience, faith, loyalty devotion, modesty piety, philanthropy, compassion, love and kindness.

ЁШЛАРДА ҒОЯВИЙ ИММУНИТЕНТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ – УЧИНЧИ РЕНЕССАНС ДАВРИНИНГ АСОСИЙ ПОЙДЕВОРИДИР

Қ.А.Қодиров – *ёшлар масалалари ва маънавий-маърифий ишлар бўйича биринчи проректори, педагогика фанлари доктори*
Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: миллий ғоя, олий таълим, таълим-тарбия, Учинчи Ренессанс, маънавият ва маърифат, ёшлар тарбияси.
Ключевые слова: национальная идея, высшее образование, образование и обучение, третий Ренессанс, духовность и просвещение, воспитание молодежи.
Key words: national idea, higher education, education and training, Third Renaissance, spirituality and enlightenment, youth education.

Мамлакатимизда маънавий-маърифий ишларни тизимли ташкил этиш, бу борада амалга оширилаётган чора-тадбирларнинг самарадорлигини ошириш, аҳоли, айниқса, ёшларнинг интеллектуал салоҳияти, онгу тафаккури ва дунёқарашини юксалтириш, мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаш, ватанпарварлик, халққа муҳаббат ва садоқат туйғуси билан яшайдиган баркамол авлодни тарбиялашга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, бугунги кунда мамлакатимиз эзгу мақсадлар билан, "Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари" шиори остида тараққиётнинг учинчи даври, Янги Ўзбекистонни қуришга киришмоқда. Бу эса халқимизни ёруғ келажакка чорлаб ва янгиланишга сафарбар қилиб, умумий мақсадлар йўлида бирлаштириб турадиган яхлит маънавий асос ва мезонга айланиб, ўз куч ва имкониятларига бўлган Янги Ўзбекистонни барпо этиш ва Янги Уйғониш даври пойдеворини яратишдек улуғ мақсад йўлида жипслаштириб, янада кучли ва мустаҳкам қилмоқда.

Тарихан маълумки, она диёримиз дунё цивилизациясига муносиб ҳисса қўшган - мухташам иккита Ренессансга бешик бўлган.

Дунё тамаддуни тан олган **Биринчи Ренессанс** даври Имом Бухорий, Имом Термизий, Муҳаммад Хоразмий, Абу Наср Форобий, Аҳмад Фарғоний, Абу Мансур Мотуридий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино каби мутафаккир боболаримиз ҳаёти, фаолияти билан боғлиқ бўлиб, улар ўзларининг дунёга машҳур асарлари билан жаҳонда ном қозонган.

Бу улуғ алломаларимиз мероси Маҳмуд Замахшарий ва Нажмиддин Куброни уйғотди, олий мақсад сари интилиш масаласи уларнинг ғояларида, асарлари ва хайрли амалларида акс этди.

Шунингдек, буюк давлат қуришдек аждодларимизнинг эзгу ғоялари Соҳибқирон Амир Темур бобомизни жаҳон саҳнасига олиб чикди ва Темурийлар Ренессанси, **Иккинчи уйғониш** даври ғоялари ва халқимизнинг бунёдкорлик фаолиятига кучли таъсир кўрсатди. Марказлашган қудратли давлат ва қонун устувор бўлган адолатли жамият ғоясида мужассам бўлди.

Айнан халқ армонини рўёбга чиқаришга бўлган интилиш Амир Темур ибн Тарағай Баҳодир даврида нафақат мамлакат мустақиллигини таъминлаш, балки қудратли давлат барпо этиш, иқтисодиёт, маданият, санъат ва илм-фан соҳаларини ривожлантиришга хизмат қилди.

Халқимизнинг орзу-интилишлари Мирзо Улуғбек, Қозизода Румий, Али Қушчи, Давлатшоҳ Самарқандий, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур каби **Иккинчи уйғониш** даврининг буюк сиймоларини уйғотди, уларнинг асарлари ва фаолиятида ўз талқинини топган комил инсон ғояларида намоён бўлди.

Давр фарзандларини юксак фазилатли инсонлар этиб тарбиялаш ўша замон маърифатпарварларининг ҳаётий ва фуқаролик эътиқодига айланди.

Бу орзу Машраб, Комил Хоразмий, Мунис ва Огаҳий, Бердақ ва Ажиниёз, Аҳмад Дониш сингари маърифатпарварларни уйғотди. Муқимий, Фурқат, Завқий, Нодира ва Дилшоди Барно, Анбар Отин асарларида ўз ифодасини топган билим ва маърифатга интилиш ғояларида мужассам бўлди.

Бу орзу маънавият ва маърифатни одамни нафақат комилликка, эркин ва фаровон турмушга етакловчи, балки халқни миллий мустақилликка элтувчи беқиёс куч сифатида англаб етиш имконини берди.

Бугун эса, иродаси, шаҳду шиддати буюк халқимизнинг бундай ёруғ ва теран орзуси бугунги кунда жамиятимизнинг янги қиёфасини яратиш учун юксак марраларга интилаётган халкимизни **Учинчи Ренессанс** ғояси атрофида янада жипслаштирмокда.

Таъкидлаш лозимки, дунёда рўй бераётган бугунги глобаллашув жараёни ўзининг ижобий жараёнлари билан бирга, бу жараёнларга тўсқинлик қилаётган мураккаб ва тенденциялар мавжудлигига гувоҳ бўлмоқдамиз. Яъни, жаҳонда, жумладан, Жануби-Шарқий Осиёдан тортиб Яқин Шарққача бўлган маконда қуролли тўқнашувлар кучайиб, ўзаро ишончсизлик ва низолар, миллатлараро ва конфессиялараро ихтилофлар чуқурлашиб бораётгани, барқарор тараққиётга қарши бошка глобал таҳдид ва хатарлар пайдо бўлмоқда. Бундай мураккаб ва таҳликали жараёнларда барчамизнинг фаолитимиз ҳар томонлама огоҳлик, сергаклик ва илму-маърифатга таянишни тақозо қилмоқда.

Негаки, биз ўз олдимизга Ўзбекистонни ривожланган мамлакатга айлантиришни мақсад қилган эканмиз, бунга фақат аждодлар меъроси, мукаммал тарбия, илму-маърифат ва инновация орқали эриша оламиз.

Айни пайтда ислоҳотчи бўлиб майдонга чиқадиган, стратегик фикр юритадиган, билимли ва малакали янги авлодларни тарбиялаш устувор масаладир. Нафақат ёшлар, балки бутун жамиятимиз аъзоларининг билими, савиясини ошириш учун аввало илм-маърифат, юксак